

*Karol Sobień**

PAŃSTWOWE PRZEDSIĘBIORSTWO POCZTOWE, TELEGRAFICZNE I TELEFONICZNE W II RZECZYPOSPOLITEJ

Po zakończeniu działań wojennych w 1918 r. państwo polskie nie posiadało jeszcze ustalonych granic, a organizacja państwa nadal podporządkowana była paradygmatom wojennym. Rodząca się państwowość nie posiadała również zorganizowanej administracji, a normy prawne pozostawały takie same jak w czasie zaborów czy wielkiej wojny. Mimo ścierania się ze sobą różnych idei rozwoju państwa w gospodarce II Rzeczypospolitej ważną rolę odgrywały przedsiębiorstwa państwowe. Miały one dwie najważniejsze funkcje gospodarcze: niektóre zakładane były w celu zapewnienia wzrostu wpływów do Skarbu Państwa, inne realizowały zadania administracji państwowej wobec społeczeństwa. Tak właśnie powstała instytucja pocztowa, mająca początkowo wyłączność świadczenia usług w zakresie swojej działalności. Usługi te świadczone były dla organizacji życia społecznego, jak również pośredniczyły w kontakcie między państwem a jego mieszkańcami. Było to konieczne z uwagi na rangę komunikacji w rozwoju odradzającego się państwa oraz konieczność zagwarantowania świadczenia usług pocztowych. Dlatego też utworzenie, organizacja i działalność instytucji pocztowej były jednymi z najważniejszych elementów organizacyjnych państwa. Należy zwrócić uwagę, jakie były etapy powstawania i reorganizacji przedsiębiorstwa oraz jakie wywoływały one skutki.

* Doktorant w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

1. Organizacja i unifikacja usług pocztowych, telegraficznych i telefonicznych

W ramach odbudowy państwa polskiego w lutym 1919 r.¹ utworzony został odrębny resort ds. usług pocztowych w postaci Ministerstwa Poczt i Telegrafów. Szybko udało się więc zastąpić organizację urzędu pocztowego nadaną przez władze Królestwa Polskiego. Ujednoczenie urzędów i agencji pocztowych, telegraficznych i telefonicznych miało miejsce dopiero w 1921 r. Oprócz wprowadzenia jednolitych przepisów dotyczących placówek ustalono wtedy, które placówki miały się zajmować jedynie usługami pocztowymi, które telegraficznymi, a które oboma z nich². Powstawanie dyrekcji poczt i telegrafów było często uwarunkowane sytuacją polityczną. Początkowo nie pokrywały się one z podziałem administracyjnym państwa. Dyrekcje te były od siebie niezależne i sprawowały zarząd nad placówkami terenowymi. Na czele kierownictwa stał prezes (od 1934 r. dyrektor), odpowiedzialny za przedsiębiorstwo bezpośrednio przed ministrem³.

Wyłącznym właścicielem działalności pocztowej, telegraficznej i telefonicznej w 1919 r. zostało państwo⁴. Ustanowiono monopol na przyjmowanie, przywóz i doręczenie listów, kartek pocztowych, czasopism i druków wydawanych co najmniej dwa razy w roku, jak również banknotów i rzeczy wartościowych wysyłanych w formie listów, telegramów i fonogramów (gwarantowała go ustawa)⁵. W ramach administracji usługi pocztowe miały dwojaki charakter: podstawowy/powszechny (uregulowane obowiązkami ustawowymi i będące realizacją wyłącznych praw państwa) oraz umowny (w ramach ustaleń międzyresortowych mających większy zakres swobody przy ustaleniach warunków świadczenia usług)⁶.

Poczta polska miała także na celu zaspokajanie potrzeb mieszkańców. Charakter tych usług był wielotorowy. Dzieliły się one na: a) przekazywanie informacji, b) przepływ drobnicy towarowej, c) przepływ pieniędzy i towarzyszących mu dokumentów

¹ Dekret: Ustawa o wyłączności poczty, telegrafu i telefonów, Dziennik Praw Państwa z 8 lutego 1919; DzUrż Ministerstwa Poczt i Telegrafów z 15 lutego 1919, nr 3, poz. 2.

² *Ustrój resortu i poczt i telegrafów*, „Przegląd Poczty” z. 11, 1938, s. 165; brak danych o autorze.

³ Odpowiedzialny przed ministrem poczt i telegrafów, z wyjątkiem okresu od grudnia 1923 r. do stycznia 1927 r., kiedy prawa zwierzchnie posiadał minister przemysłu i handlu. W. Breński, *Państwowe Przedsiębiorstwo Poczta Polska, Telegraf i Telefon w systemie społeczno-gospodarczym państwa polskiego 1918–1991*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2008, s. 32, 40.

⁴ Przypieczętowano to Ustawą z dnia 27 maja 1919 r. o państwowej wyłączności poczty, telegrafu i telefonu, DzU 1919, nr 44, poz. 310.

⁵ Art. 3 Ustawy z dnia 27 maja 1919 r. o państwowej wyłączności poczty, telegrafu i telefonu, ibidem.

⁶ W. Breński, op.cit., s. 28–29.

finansowo-bankowych⁷. Choć świadczenia te były w większości przypadków odpłatne, przedsiębiorstwo zostało zwolnione z podatków względem państwa⁸.

Należy zwrócić uwagę, że działalność pocztowa rozciągała się na całe terytorium II RP, jak również na obszar Wolnego Miasta Gdańska⁹. O problemie unifikacji państwa polskiego może świadczyć fakt, że dopiero 21 marca 1931 r. dokonano ujednoczenia przepisów w zakresie służby pocztowej na obszarze całego państwa. W rozporządzeniu tym zwiększono także zakres usług pocztowych¹⁰.

2. Sytuacja przedsiębiorstwa i jego reorganizacja w warunkach stabilizacji gospodarki

W ramach licznych zmian ustawodawstwa polskiego urzędowi i państwowym pracownikom pocztowym nadano uprawnienia, które znacznie zmonopolizowały ich działalność, jak również dały pierwszeństwo względem innych urzędów oraz przedsiębiorstw państwowych i prywatnych¹¹. Zmiany te dotyczyły również systemu zarządzania pocztą¹².

W grudniu 1923 r. w ramach antyinflacyjnych reform finansowych państwa zniesiono urząd Ministerstwa Poczty i Telegrafów. Zarządy spółki utraciły wtedy możliwość wpływania na ustawodawstwo i kierowanie przedsiębiorstwem na szczeblu rządowym, na skutek czego odnotowano znaczne zmniejszenie rozwoju poczty i telegrafów¹³. W wyniku reform ponownie utworzono spółkę Poczta Kasa Oszczędności, której środki przyjmowane i wypłacane były we wszystkich urzędach pocztowych¹⁴.

⁷ Szerzej funkcje poczty: A.H. Jasiński, *Ekonomiczne problemy rozwoju usług pocztowych*, WKiŁ, Warszawa 1981, s. 11–14.

⁸ W. Breński, op.cit., s. 27–28.

⁹ Literatura na temat działalności poczty polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku jest bogata, np. J. Jank, *Działalność usługowa poczty polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1920–1939*, Dyrekcja Okręgu Poczty, Gdańsk 1999; A. Śnieżko, *Poczta polska w Wolnym Mieście Gdańsku. Zarys historyczny*, Muzeum Poczty i Telekomunikacji, Wrocław 1964.

¹⁰ J. Giera, A.Cz. Żak, *Państwowe przedsiębiorstwo Polska poczta, telegraf i telefon. 1928–1991*, Państwowe Przedsiębiorstwo Użyteczności Publicznej „Poczta Polska”, Warszawa 1993, s. 36.

¹¹ W. Breński, op.cit., s. 26.

¹² W. Dobrowolski, *Poczta, telegraf i telefon*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918–1928*, red. P. Lot, Kraków, Warszawa 1928, s. 439–447.

¹³ *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 165.

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1924 r. o Pocztovej Kasie Oszczędności, DzU 1924, nr 55, poz. 545. W 1919 r. utworzono Pocztową Kasę Oszczędnościową, która miała wtedy na celu zgromadzenie funduszy i możliwość kredytowania życia gospodarczego, co wpływało na odbudowę państwa. Zarówno społeczeństwo, jak i przedsiębiorcy nie zamierzali wówczas dokonywać wkładów oszczędnościowych, ponieważ panował powojenny głód towarowy. Natomiast kredyt, szczególnie inwestycyjny,

Przygotowania do komercjalizacji przedsiębiorstwa pocztowego zaczęły się w szczytowym okresie problemów gospodarczych. Rząd, realizując koncepcję zmian w preliminarzu budżetowym na 1926 r., oddzielił budżet poczty i telegrafów od części administracyjnej państwa. Był to także przejaw dochodowości przedsiębiorstwa pocztowego¹⁵.

Ostatecznie dnia 19 stycznia 1927 r. przywrócono urząd Ministerstwa Poczty i Telekomunikacji¹⁶. Wbrew koncepcjom etatystycznym prezydent RP dnia 17 marca 1927 r. wydał rozporządzenie o komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych¹⁷. Utworzenie ministerstwa wpłynęło na przyspieszenie prac organizacyjnych i prawodawczych spraw pocztowych. Umożliwiło to utworzenie 22 marca 1928 r. państwowego przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon¹⁸. Wyodrębniono je z administracji państwowej. Został też wtedy wskazany charakter jego działalności: „winno być prowadzone według zasad handlowych z uwzględnieniem potrzeb Państwa i interesów gospodarstwa społecznego”¹⁹. Często zgłaszanym powodem utworzenia przedsiębiorstwa państwowego było także „dążenie do jak najszybszego usprawnienia gospodarki państwowej”²⁰. Potwierdza to tezę, że wyodrębniając przedsiębiorstwo państwowe z działalności rządowej, próbowano usprawnić działalność tego przedsiębiorstwa, a co ważniejsze, zwolnić administrację państwa z obowiązku jego prowadzenia.

Od początku działalności poczty polskiej ujawniały się problemy z sytuacją ekonomiczną przedsiębiorstwa i jej możliwościami inwestycyjnymi. Co więcej, zarzucano mu także niegospodarność i niewłaściwe posunięcia personalne w obszarze najwyższych stanowisk przedsiębiorstwa²¹. Sytuację utrudniała bardzo słaba sieć instytucji pocztowych. W 1924 r. ich średnia gęstość na obszarze Polski była jedną z niższych w Europie – 103 km² na jedną placówkę²². Co prawda w kolejnych latach gęstość

znacznie rozwijał możliwości produkcyjne. Dekret o utworzeniu Pocztovej Kasy Oszczędnościowej, *Dziennik Praw Państwa* z 8 lutego 1919; *DzUrząd Ministerstwa Poczty i Telegrafów* z 15 lutego 1919, nr 3, poz. 2.

¹⁵ Szerzej: J. Pawlak, *Działalność poczty w świetle liczb (1920–1930)*, Warszawa 1933, s. 165–209, 258–263.

¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. w sprawie ustanowienia urzędu Ministra Poczty i Telegrafów, *DzU* 1927, nr 5, poz. 26.

¹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstw państwowych, przemysłowych, handlowych i górniczych oraz o ich komercjalizacji, *DzU* 1927, nr 25, poz. 195.

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 3 czerwca 1924 r. o poczcie, telegrafie i telefonii, *DzU* 1928, nr 38, poz. 7; *DzUrząd Ministerstwa Poczty i Telegrafów* nr 24, poz. 110; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, *DzU* 1928, nr 38, poz. 379.

¹⁹ Art. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, *ibidem*.

²⁰ *Ustrój resortu...*, *op.cit.*, s. 169.

²¹ Szerzej: J. Giera, A. Cz. Żak, *op.cit.*, s. 33–34.

²² Dla porównania warto wskazać, że w Szwajcarii było to 10,3 km², w Wielkiej Brytanii – 11,9 km², w Niemczech – 14,2 km², w Gdańsku – 24,3 km², w Czechosłowacji – 30,9 km², w Rumunii – 51,0 km²,

sieci znacznie się zwiększała – w 1928 r. było to średnio około 92 km² powierzchni państwa na jedną placówkę, a w 1931 r. już tylko około 86 km², jednakże stan ten wymagał jeszcze dużej poprawy²³. Było to przyczyną tego, że w roku 1927 powołano organizację pośrednictw pocztowych, telegraficznych i pocztowo-telegraficznych. Pośrednictwa te były tworzone przy drogach pocztowych, jak również wszędzie tam, gdzie nie widziano potrzeby utrzymywania państwowych „chodów posłańczych”²⁴.

Jeszcze mniej korzystny obraz przedstawiają dane statystyczne wskazujące liczbę ludzi obsługiwanych w ramach jednej placówki pocztowej. W latach 1923/1924 było to średnio 7,2 tys. petentów na jedną placówkę²⁵. Choć w latach 20. XX w. liczba ta systematycznie malała, to w okresie kryzysu (1930–1934) ponownie wróciła do stanu z okresu hiperinflacji²⁶. Dodatkowym wyznacznikiem może być kierunek przesyłek listowych w obrocie międzynarodowym: z Polski za granicę i z zagranicy do Polski. W 1924 r. o 40% więcej przysyłano do Polski, niż z niej wysyłano. Kierunek ruchu listów, kartek pocztowych, druków, papierów handlowych czy próbek towarowych, potwierdza tę zależność²⁷. Dane te wskazywały na pilną potrzebę zmian ustrojowych tej części administracji.

Coraz pokaźniejszą formę przybierał natomiast dział sieci telefonicznej. W porównaniu z początkiem lat 20. XX w., w 1928 r. (w trakcie powstania PPTiT) długość linii była większa już o 81,3% (w 1927 r. był to wzrost o 171,4%!). Rozrost sieci telefonicznej spowodował również wzrost liczby zarejestrowanych abonentów. W tym przypadku w latach 20. XX w. tendencja wzrostowa była stała (z wyjątkiem roku 1924 i następnie 1925). W 1928 r. zarejestrowanych było o 42,2% więcej użytkowników sieci telefonicznej niż w 1921 r.²⁸

Rozbudowa infrastruktury dała możliwość zwiększenia ilości rozmów. W 1928 r. na sieciach Ministerstwa odnotowano wzrost rzędu 228,8% względem roku 1921 (choć wzrost ten wahał się równomiernie do sytuacji gospodarczej państwa). Na sieciach Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej wzrost ten nie był jeszcze znaczący²⁹. Rozwój ruchu przy udziale rozmów telefonicznych wypierał ruch telegramowy.

na Łotwie – 87,5 km², na Litwie – 119,4 km², w ZSRR – 648,0 km². Rok przed komercjalizacją w Polsce na jedną placówkę pocztową przypadało 94 km² obszaru. J. Pawlak, op.cit., s. 17.

²³ J. Olesiński, *Sieć pocztowo-telekomunikacyjna w latach 1924–1935*, „Przegląd Pocztowy” z. 3, 1936, s. 45.

²⁴ W. Breński, op.cit., s. 33

²⁵ Dla porównania warto wskazać, że w Islandii było to 0,2 tys., w Norwegii – 0,7 tys., w Niemczech – 1,9 tys., na Łotwie – 2,5 tys., w Rumunii – 3,1 tys., w Czechosłowacji – 3,2 tys., w ZSRR – 4,7 tys., w Gdańsku – 4,9 tys., na Litwie – 4,9 tys. J. Pawlak, op.cit., s. 18.

²⁶ J. Olesiński, op.cit., s. 45.

²⁷ Choć nie musi to być wyraźny wyznacznik rozwoju usług pocztowych. Na ten obraz składają się także różne kwestie gospodarcze, takie jak większe migracje ludności, stosunki handlu zagranicznego, ruch kapitału zagranicznego itp. J. Pawlak, op.cit., s. 40–46.

²⁸ Ibidem, s. 132–135.

²⁹ Obliczenia własne na podstawie danych z ibidem, s. 142.

Dla pełniejszego obrazu przedsiębiorstwa należy również przedstawić stan użyteczności innych działów usług. Rozwój działu telegraficznego przybrał na sile w latach 1921–1925 (zwiększył się wtedy o ponad 35%). W latach następnych długość linii ulegała znacznemu zmniejszeniu i niemalże osiągnęła stan z czasów działań wojennych. Choć zanotowano wzrost liczby stacji telegraficznych, nastąpił spadek liczby przesyłanych wiadomości³⁰. Dla zwiększenia ruchu telegraficznego rząd starał się aktywizować inne państwowe działy gospodarki do wspomagania rozwoju sieci, np. konduktorzy pociągów mieli za zadanie przyjmowania telegramów od podróżnych³¹. Zobowiązano także stacje kolejowe do pomocniczej służby telegraficznej, polegającej na przyjmowaniu i doręczaniu telegramów. Ruch telegramów w Polsce niewątpliwie był coraz mniejszy i niemalże zanikł w okresie kryzysu światowego³².

Niemniej jednak w latach 20. przedsiębiorstwo pocztowe i telegraficzne zanotowało zauważalny wzrost dochodowości. Dokonano tego między innymi dzięki dobrej sytuacji gospodarczej państwa. W połowie lat 20. w Polsce miała miejsce stabilizacja waluty i zrównoważenie budżetu, co wpłynęło na dodatni bilans przedsiębiorstwa³³. Możliwy był wzrost inwestycji, na które rosło zapotrzebowanie (wraz z rozwojem ruchu telefonicznego). Należy zwrócić uwagę, że stan ten uległ załamaniu w czasie kryzysu gospodarczego na początku lat 30., kiedy to rezygnowano z usług telefonicznych ze względu na oszczędności społeczeństwa oraz upadek wielu podmiotów działalności gospodarczej.

3. Powstanie i komercjalizacja przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon

Po odzyskaniu niepodległości państwo polskie obejmowało swoją administracją wiele elementów sektora publicznego. Było to charakterystyczne dla państwa, które objęło suwerenność po okupacji, jak również potrzebne warunkach mobilizacji wojennej. Władza państwowa stała się więc stymulatorem życia publicznego i gospodarczego. Dopiero w ramach rozwoju gospodarczego w II Rzeczypospolitej wprowadzano reformy zmierzające do usprawnienia przedsiębiorstw. Komercjalizacja,

³⁰ Ibidem, s. 118, 244–246.

³¹ *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 169.

³² Podobnie było z telegramami w innych państwach, z wyjątkiem tych, które wprowadzały tę technologię, np. ZSRR. Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939, s. 208.

³³ Miało to miejsce m.in. dzięki kontroli kosztów własnych i restrykcyjnych zasad wydatkowania. T. Brożek, *Zagadnienie organizacji kontroli kosztów własnych P.P.P.T.*, „Przegląd Pocztowy” z. 4, 1939, s. 55–56.

mająca miejsce w dwudziestoleciu międzywojennym, miała na celu poprawienie ich rentowności i dochodowości. Działo się tak głównie dzięki zmianom organizacyjnym. Wydzielano wówczas z administracji państwowej przedsiębiorstwa, nadawano im osobowość prawną, przekazywano przedsiębiorstwu określone prawa do majątku, jak również wyodrębniano budżet przedsiębiorstwa z budżetu państwowego³⁴. Zachowując pewną zależność państwową, nowo powstałe przedsiębiorstwo miało działać z „uwzględnieniem potrzeb państwa i interesów gospodarstwa społecznego”³⁵.

Niezbędność komercjalizacji poczty wynikała z rozporządzenia z 22 marca 1928 r. o autonomii gospodarczej. Była ona konieczna do rozbudowy i nadania intratności przedsiębiorstwa w sferze zarządzania oraz długofalowego planowania³⁶. Datę rozpoczęcia działalności spółki Polska Poczta, Telegraf i Telefon (dalej: PPTiT) ustalono na 1 lipca 1928 r. i od tego też momentu powszechnie zaczęto mówić o okresie komercjalizacji³⁷. Przedsiębiorstwo to powstało na fali europejskiej idei komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych³⁸.

Mając na celu popularyzację usług, jak również podporządkowując się wymaganiom społeczeństwa, w listopadzie 1931 r. zmieniono rozporządzenie o odpowiedzialności Skarbu Państwa w obrocie wewnętrznym. Odpowiedzialność tę brało na siebie przedsiębiorstwo pocztowe³⁹.

Przekształcenie państwowej działalności pocztowo-telegraficznej w przedsiębiorstwo prywatne zbiegło się w czasie z końcem rozwoju gospodarczego Polski. Dzięki temu negatywny wpływ koniunktury dawał się zauważyć w elastyczności przedsiębiorstwa. W warunkach obniżenia ilości świadczonych usług od 1931 r. eksploatacja urządzeń nie tylko nie zmniejszyła się, ale nawet wzrosła. Poczta zaczęła wtedy zajmować się transportem⁴⁰. Starano się zastępować usługi droższe tańszymi. Zwiększyła się także ilość i waga najpopularniejszych przesyłek listowych. Tak było między innymi w ośrodkach miejskich, gdzie poczta zobowiązywała się dostarczać korespondencję tego samego dnia⁴¹. Starano się także rozszerzyć działalność reklamową w celu

³⁴ W. Breński, op.cit., s. 46.

³⁵ Art. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, op.cit.

³⁶ J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 43.

³⁷ *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 169.

³⁸ Najbardziej inspirujące stały się zmiany organizacyjne Poczty Francuskiej z 1923 r. i Niemieckiej z 1924 r. W. Breński, op.cit., s. 47.

³⁹ J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 36.

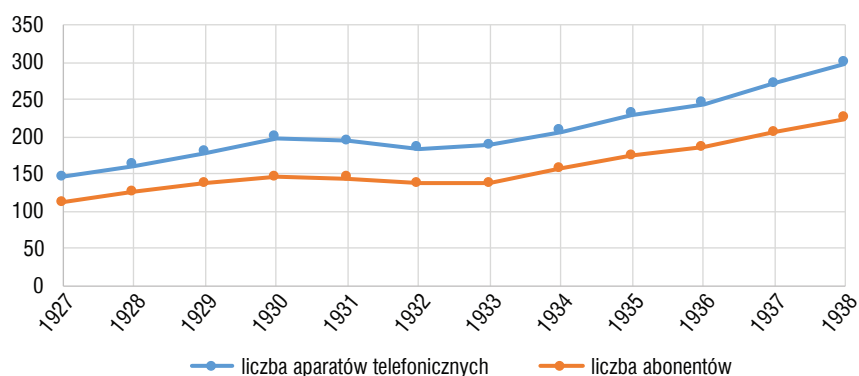
⁴⁰ Przewożono tak głównie żywność, ponieważ w oparciu o politykę rządową starano się zmniejszyć rozpiętość nożyc cen (różnic ekwiwalentności artykułów przemysłowych i rolnych). Transport taki pozwalał na zmniejszenie cen żywności w miejscach, w których panował jego niedobór i ceny zwyżkowały. Miało to wpływ przy ujednocnianiu cen rynkowych.

⁴¹ *Ibidem*, s. 56.

upowszechnienia usług pocztowych⁴². Najpowszechniejszą formą reklamy pocztowej były obwieszczenia, które najczęściej umieszczano na budynkach placówek. Często wykorzystywano też ogłoszenia prasowe. Upowszechniły się także ulotki bezadresowe oraz plakaty w urzędach państwowych i miejscach użyteczności publicznej. Swoją działalność propagowano również, przedstawiając instrukcję szkoleniową i wywiady ze znanymi osobistościami kierownictwa PPTiT. Najbardziej znanym hasłem reklamowym poczty było „Frontem do klienta”, które – szczególnie w północno-wschodniej części kraju – rozwinęło akcję propagowania świadczonych usług⁴³.

Jeszcze na początku działalności PPTiT zatwierdzono plan i program budowy podziemnej sieci międzymiastowej kabli telefonicznych. Zarówno w trakcie „bliższego”, jak i „dalszego” programu budowy magistrali kablowych projektowano po 2000 km połączeń w ramach planu. Niestety, do czasu wybuchu II wojny światowej nie zrealizowano tego planu⁴⁴. Niemniej wraz z rozwojem infrastruktury telefonicznej możliwy był wzrost liczby aparatów telefonicznych i abonentów. Rysunek 1 wskazuje, że liczba przyłączy uzależniona była też od *prosperity* gospodarczego.

Rysunek 1. Rozwój sieci telefonicznej w Polsce w latach 1927–1938 (w tys.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Małego Rocznika Statystycznego 1939, Warszawa 1939, s. 206.

Rozwój sieci telefonicznej PPTiT do czasu rozpoczęcia II wojny światowej był niemalże jednolity. Niewielki spadek liczby abonentów oraz liczby zainstalowanych aparatów telefonicznych odnotowano w latach apogeum „wielkiego kryzysu”, to jest

⁴² W. Połański, *Z dziejów poczty w Polsce*, [w:] *20-lecie komunikacji w Polsce odrodzonej*, red. S. Faecher, S. Peters, Kraków 1939, s. 316; W. Breński, op.cit., s. 43.

⁴³ J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 66–67.

⁴⁴ Ibidem, s. 91–92.

w okresie 1930–1932. Na przestrzeni lat 1927–1938 liczba telefonów i stałych połączeń podwoiła się.

Rozwój ten miał również podłoże technologiczne. W 1928 r. powołano Radę Teletechniczną, która miała na celu projektowanie oraz wykonanie sieci telegraficznej i telefonicznej. Od 1930 r. prowadzono w Europie poszukiwania sprawdzonych systemów central automatycznych. Na ten cel zaciągnięto pożyczkę zewnętrzną, dzięki której PPTiT otrzymała również wszystkie licencje i patenty potrzebne do produkcji central automatycznych. Dokonano również decentralizacji urzędów teletechnicznych – rejonowe urzędy teletechniczne podlegały dyrekcjom poczt i telegrafów. Dzięki tym reformom do 1939 r. zostały zautomatyzowane wszystkie sieci (z wyjątkiem Białegostoku) wykorzystywane przez PPTiT⁴⁵.

Na początku lat 30. obniżono także ceny abonamentowe. Dzięki rozwojowi technologii⁴⁶ i uruchomieniu automatycznych central telefonicznych znacznie rozszerzył się zakres wykonywanych usług, zmienił się również system opłat telefonicznych. W ramach rozwoju sieci telefonicznej i zwiększenia ruchu telefonicznego, a przez to zmniejszenia kosztów jednostkowych przedsiębiorstwo mogło być elastyczne w stosunku do potrzeb użytkowników i etapowo obniżało opłaty za świadczone usługi⁴⁷. Tak więc na skutek problemów gospodarczych niezbędne było wprowadzenie restrukturyzacji PPTiT, co pozytywnie odbiło się na wzroście dochodów przedsiębiorstwa⁴⁸.

W czasie stagnacji, w 1933 r., miała miejsce reforma mająca na celu przekształcenie podmiotu w firmę o charakterze handlowym. Wprowadzono więc większe uprawnienia przedsiębiorstwa⁴⁹, zmniejszając tym samym liczbę świadczeń bezpłatnych⁵⁰. Przyznano wtedy wspomniane wcześniej prawa transportowe do przewozu osób i ich bagażu oraz prawo wykonywania innych pobocznych zadań dające się pogodzić ze świadczonymi usługami (z wyjątkiem sprzedaży losów loterii państwowych w miastach liczących powyżej 25 tys. mieszkańców)⁵¹. Konkurowały one wtedy z siecią transportu kolejowego oraz z lokalnymi przewoźnikami.

Oprócz tego od 1933 r. prowadzono akcję reklamową i propagandową. Starano się promować usługi i udogodnienia, jakie daje PPTiT, oraz popularyzować zagadnienia

⁴⁵ Ibidem, s. 89–90.

⁴⁶ Szerzej: B. Jakubowski, *Inwestycje w telekomunikacji*, [w:] *20-lecie komunikacji...*, op.cit., s. 341–349.

⁴⁷ Obniżki te miały miejsce 1 października 1934 r., 1 sierpnia 1935 r. i 1 stycznia 1936 r. A. Tubielewicz, *Z zagadnień eksploatacji poczty*, „Przegląd Pocztowy” z. 11, 1938, s. 188; S. Dębicki, *Telegraf i telefon na usługach społeczeństwa*, [w:] *20-lecie komunikacji...*, op.cit., s. 333–334.

⁴⁸ Wpływy PPTiT w 1928 r. miały osiągać około 192 mln zł, a koszty – około 149,5 mln zł. Ustawa skarbowa z dnia 22 czerwca 1928 r. na okres od 1 kwietnia 1928 r. do 31 marca 1929 r., DzU 1928, nr 67, poz. 622.

⁴⁹ Ustawa z dnia 24 marca 1933 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 3 czerwca 1924 r. o poczcie, telegrafie i telefonii, DzU 1933, nr 32, poz. 275.

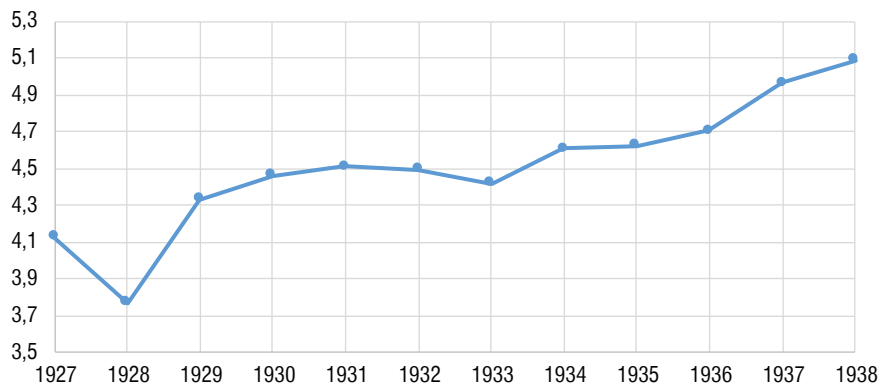
⁵⁰ W. Połański, op.cit., s. 301.

⁵¹ *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 172.

pocztowe wśród społeczeństwa. Do tego celu wykorzystywano prasę, radio i ulotki. Dużą wagę przywiązywano do wykładów propagandowych w szkołach⁵². W celu promowania usług powołano nawet odrębną spółkę – przedsiębiorstwo Reklama Poczta⁵³. Przejęło ono uprawnienia Spółki Akcyjnej Polskie Towarzystwo Księgarń Kolejowych „Ruch”, która wcześniej przez 5 lat miała wyłączne prawo do reklamowania usług pocztowych. Choć dochody przedsiębiorstwa Reklama Poczta nie należały do zbyt wysokich, prace przez nie prowadzone przyniosły poważne korzyści całemu resortowi łączności⁵⁴.

Dalsza poprawa sytuacji gospodarczej pozwalała na postęp komercjalizacji. W 1934 r. powołano więc specjalną komisję, która miała za zadanie przeprowadzenie pełnej komercjalizacji w PPTiT. Zwrócono wówczas uwagę na wewnętrzną organizację placówek pocztowych, w tym na obsługę klientów. Wprowadzono nawet mniej konwencjonalne punkty pocztowe, takie jak placówki peronowe, autobusowe, hotelowe⁵⁵, pensjonatowe, kioskowe i inne. Zdarzało się także, że PTTiT otwierało swe placówki tylko na czas trwania imprezy handlowej⁵⁶. Wzrost stałych placówek pocztowych i telegraficznych ilustruje rysunek 2.

Rysunek 2. Liczba instytucji pocztowych i telekomunikacyjnych w latach 1927–1938 (w tys.)

Źródło: Jak do rysunku 1.

⁵² Miały one na celu edukację dzieci i młodzieży na temat form i sposobów komunikacji na odległość oraz usług pocztowych. S. Zieliński, *Propaganda usług p.-t. na terenie szkół średnich i powszechnych*, „Przegląd Pocztowy” z. 11, 1936, s. 174–176.

⁵³ W. Połański, op.cit., s. 317–318.

⁵⁴ J. Giera, A. Cz. Żak, op.cit., s. 68.

⁵⁵ Utworzenie tego rodzaju placówek było podyktowane tylko potrzebami klientów, a przy tym propagowaniem wśród nich usług poczty, telegrafu i telefonu. K. Kotowski, *Poczta hotelowa*, „Przegląd Pocztowy” z. 1, 1935, s. 1–3.

⁵⁶ W. Breński, op.cit., s. 36; *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 171.

W chwili utworzenia przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon liczba instytucji pocztowych i telekomunikacyjnych była najniższa. Niemalże coroczny przyrost placówek spowodował zwiększenie ich liczby o ponad 1300, co stanowi około 35% stanu z 1928 r.

Mimo omówionego spadku popularności telegrafów przedsiębiorstwo próbowało utrzymać ruch telegraficzny przynajmniej na granicy rentowności utrzymania linii, ponieważ usługi te były niezastąpione przy niektórych przekazach. Obniżono więc opłaty za telegram, jak również – dzięki likwidacji zbędnych połączeń telegraficznych – obniżano koszty własne czy inaczej: reorganizowano sieć, a linie najmniej dochodowe zamieniano na linie telefoniczne. Wprowadzono różne rodzaje telegramów, dzięki czemu niektóre ich grupy uzyskiwały specjalne ulgi, np. spopularyzowane w ten sposób telegramy gratulacyjne, a dzięki wprowadzeniu telegramów żywieniowych ułatwiano składanie ofert i przyjmowanie zamówień od konsumentów. Pomagano także w rozpowszechnianiu dalekopisów. Dzięki takiej działalności przedsiębiorstwa od lat 1933–1935 zanotowano zahamowanie spadku, a niekiedy nawet zwiększenie liczby wysyłanych telegrafów⁵⁷.

Nowy okres działalności pocztowej otworzyło rozporządzenie z dnia 31 sierpnia 1935 r. o organizacji PPTiT⁵⁸. Stworzono podstawy do usprawnień administracyjnych, dzięki czemu np. uporządkowano rejonizację (unifikując obszary działalności pocztowej i jej organizację na wzór podziału administracyjnego państwa). Obwodem pocztowym był powiat, a w przypadku większych miast dzielnica. Starano się uelastyczyć formy zatrudnienia, aby zapewnić prawidłowe i efektywne funkcjonowanie przedsiębiorstwa⁵⁹. Dzięki temu rozporządzeniu zanotowano znaczny przyrost placówek, spadła jednak liczba drogich w utrzymaniu urzędów pocztowych, a znacznie wzrosła liczba tańszych w utrzymaniu agencji pocztowych i różnych form pośrednictw⁶⁰.

Dodatkowo zwiększono zakres obowiązków listonosza wiejskiego, a uzupełnieniem jego pracy była praca sołtysów wiejskich, którzy zajmowali się rozpowszechnianiem znaczków pocztowych, opróżnianiem skrzynek i dostarczaniem korespondencji do placówek PPTiT⁶¹. Służbę listonosza wiejskiego wprowadzono na obszarach województw centralnych i południowych oraz powiatu wileńsko-trockiego. Warto wskazać, że w okresie tym obsługiwali oni prawie 300 tys. km², obejmujących około

⁵⁷ S. Dębicki, *Telegraf i telefon na usługach społeczeństwa*, [w:] *20-lecie komunikacji...*, op.cit., s. 328–329; J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 93.

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Poczty i Telegrafów z dnia 31 sierpnia 1935 r. o organizacji państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, Dz.Urz. Ministerstwa Poczty i Telegrafów 1935, nr 20.

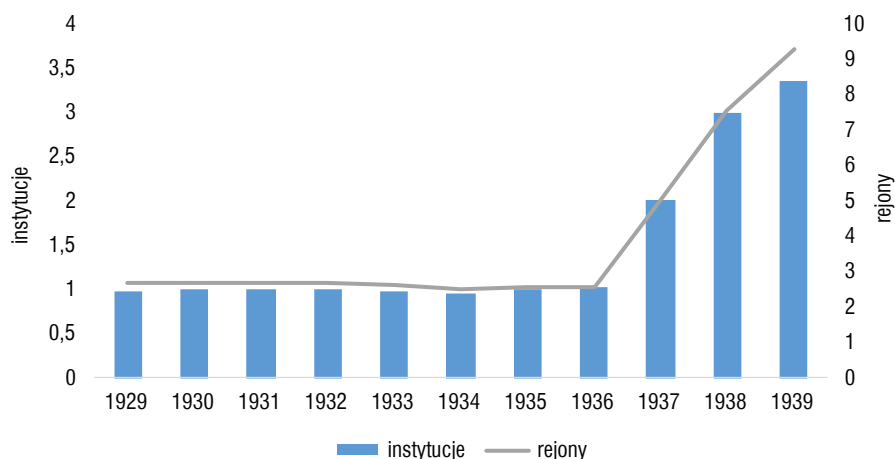
⁵⁹ W. Połański, op.cit., s. 302; J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 39–41.

⁶⁰ J. Głodkowski, *Poczta, telegraf i telefon w ostatnim pięcioleciu*, „Przegląd Pocztowy” z. 6, 1938, s. 83.

⁶¹ Ibidem, s. 84.

31 mln mieszkańców, tj. 90% ludności Polski⁶². Wielkość rozwoju wiejskich instytucji pocztowych i wprowadzanych zmian rejonizacyjnych ilustruje rysunek 3.

Rysunek 3. Wiejskie instytucje pocztowe i ich rejonizacja w latach 1929–1939 (w tys.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Giera, A.Cz. Żak, *Państwowe przedsiębiorstwo Polska poczta, telegraf i telefon. 1928–1991*, Państwowe Przedsiębiorstwo Użyteczności Publicznej „Poczta Polska”, Warszawa 1993, s. 64. Dane za rok 1937 zawierają średnią danych z roku poprzedzającego i następującego.

Do roku 1936 nie zanotowano znacznych zmian w ilości wiejskich instytucji pocztowych. Nastąpiła nawet niewielka centralizacja obszarów pocztowych, na skutek czego zmniejszała się liczba rejonów wiejskich. W późniejszym okresie nastąpił znaczny wzrost liczby wiejskich instytucji pocztowych i znaczne zdecentralizowanie obszarów pocztowych. O skali zjawiska informuje ponadtrzykrotny wzrost liczby instytucji i prawie czterokrotny wzrost liczby rejonów wiejskich w przeciągu czterech lat od ogłoszenia rozporządzenia.

W ramach dobrej koniunktury gospodarczej, a więc i wzrostu dochodów przedsiębiorstwa w latach 1935–1938 zainwestowano duże (pożyczone) środki na połączenie siecią kabli głównych ośrodków przemysłowych i handlowych⁶³.

Przez cały okres działalności przedsiębiorstwo dążyło do uproszczenia sposobów nadawania przesyłek listowych i przekazów pieniężnych⁶⁴, ustalania form i eliminowania przerostów organizacyjnych, pracy biurokratycznej oraz unikania szkodliwych

⁶² *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 165.

⁶³ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. IV – Lata interwencjonizmu państwowego 1936–1939, Książka i Wiedza, Warszawa 1989, s. 434.

⁶⁴ W. Bendarowicz, *Uproszczony system nadawania przekazów*, „Przegląd Pocztowy” z. 10, 1937, s. 155–157.

działań, co zaowocowało skróceniem wielu czynności pocztowych, np. procesu nadawania korespondencji seryjnej⁶⁵.

Idea komercjalizacji stworzyła nowy kierunek działalności pocztowo-telegraficznej w Polsce. Przedsiębiorstwo odsłoniło nowatorskie możliwości działania, zmieniło metody pracy, zatrudniało nowych pracowników i gwarantowało ich umiejętności. Głównym jego celem miał stać się zysk⁶⁶, a nie jedynie służba państwu w wykonywaniu powierzonych zadań. Wzrost dochodowości poczty dał się zauważyć już w pierwszym pełnym roku budżetowym. Kryzys światowy spowodował znacznie mniejsze wpływy, jednakże od roku 1935/1936 nastąpiła poprawa rentowności⁶⁷. Dowodem tego jest zmniejszenie zobowiązań przedsiębiorstwa w omawianym okresie o 42% z roku budżetowego 1932/1933⁶⁸.

4. Wyniki finansowe przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon w II RP

Działalność PPTiT jako jednej z instytucji państwowych prowadzona była na zasadach określonych w przepisach o gospodarce finansowej przedsiębiorstw państwowych oraz przepisach wykonawczych dotyczących przedsiębiorstw użyteczności publicznej. Przedsiębiorstwo było największą jednostką organizacyjną w Resorcie Poczty i Telegrafów. Uzyskało wszelkie uprawnienia do zarządu majątkiem trwałym dotyczącym usług pocztowych. Posiadało również szereg obowiązków wynikających z ustawy, np. wypłacanie emerytur i rent, sprzedaż znaczków opłaty skarbowej i losów loteryjnych⁶⁹. Dawały one oczywiście dodatkowe źródła dochodowe, które to odprowadzane były do Skarbu Państwa.

Wobec skomplikowanej struktury majątkowej oraz różnorodnych składników kosztów i zysków wyodrębnienie budżetu przedsiębiorstwa z budżetu rządowego nastąpiło dopiero od 1933 r.⁷⁰ Dochody PPTiT składały się z wpływów usług pocztowych, telefonicznych, telegraficznych, radiotelefonicznych, radiofonicznych i pozostałych (np. transportowych czy wynikających z zobowiązań). Skalę dochodów poszczególnych działów ilustruje rysunek 4.

⁶⁵ J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 55; *Ustrój resortu...*, op.cit., s. 175.

⁶⁶ Znane są również opinie, że najważniejszym celem miała być użyteczność publiczna. J. Głodkowski, *O granicach gospodarczej działalności poczty*, „Przegląd Pocztowy” z. 5, 1935, s. 65–67.

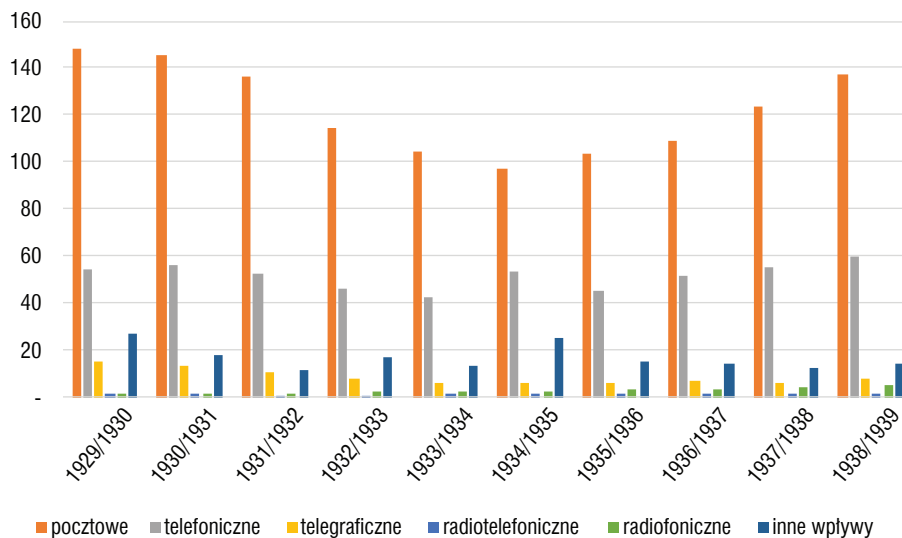
⁶⁷ Mogło to być efektem przeprowadzonych obniżek taryfy pocztowych.

⁶⁸ S. Szpaczyński, *Eksploatacja poczty i wyniki finansowe*, [w:] *20-lecie komunikacji...*, op.cit., s. 362.

⁶⁹ W. Breński, op.cit., s. 27–28.

⁷⁰ J. Głodkowski, op.cit., s. 85.

Rysunek 4. Dochody działów przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon w okresie 1 kwietnia 1929–31 marca 1939 (w mln zł)

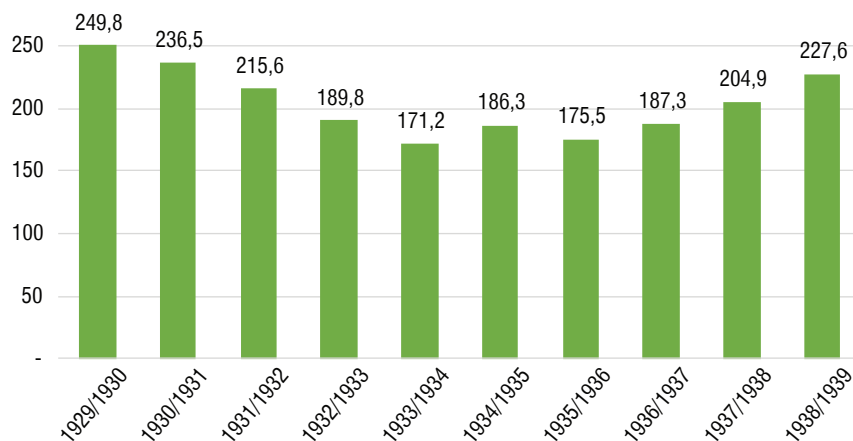
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Statystyka pocztowa, telegraficzna i telefoniczna 1938*, Warszawa 1939, s. 52–53.

Głównym czynnikiem dochodowym przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon były wpływy za usługi pocztowe. Choć ich tendencja była malejąca, ze szczególnym tąpnięciem w latach wielkiego kryzysu, to zarówno w chwili otwarcia przedsiębiorstwa, jak i w ostatnim roku budżetowym przed II wojną światową zachowały one tendencję dominującą. Drugim pod względem wielkości składnikiem dochodowym przedsiębiorstwa były opłaty za usługi telefoniczne. Choć wyraźnie były one uzależnione od tendencji gospodarczej, przez cały okres działalności PPTiT niewiele się zmieniały. Wpływy z działalności telegraficznej stopniowo zmniejszały się. Inaczej było z działalnością radiofoniczną, której udziały w ramach postępu technologicznego zauważalnie wzrastały⁷¹. Wszystkie te działy przedsiębiorstwa wpływały na wysokość zestawienia dochodów PPTiT w dany rok budżetowy.

Zestawienie dochodów budżetowych przedsiębiorstwa państwowego w latach 1929–1938 daje możliwość dostrzeżenia, że w pierwszych pięciu latach działalności dochody te zmniejszały się, a w następnych pięciu wykazywały tendencję rosnącą. Ostatecznie w roku budżetowym 1938/1939 były niższe niż na początku działalności spółki.

⁷¹ Zwiększała się liczba abonentów radiofonii, budowano również nowe radiostacje. Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. III – *Wielki kryzys 1930–1935*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982, s. 324–325.

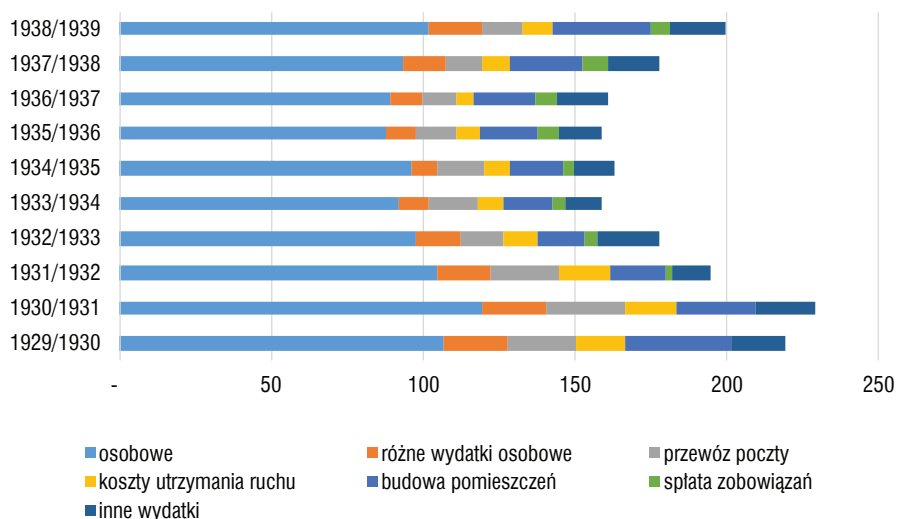
Rysunek 5. Łączne dochody PPTiT w okresie 1 kwietnia 1929–31 marca 1939 (w mln zł)

Źródło: Jak do rysunku 4.

Aby ocenić wielkość tych dochodów, niezbędne jest zwrócenie uwagi na kwestie wydatkowe przedsiębiorstwa. Rysunek 6 wskazuje, że względnie stosowano zasady budżetowe i przywołane wydatki nie zawsze uzależnione były od wcześniej analizowanych dochodów przedsiębiorstwa.

Rysunek 6. Wydatki przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon w okresie 1 kwietnia 1929–31 marca 1939 (w mln zł)

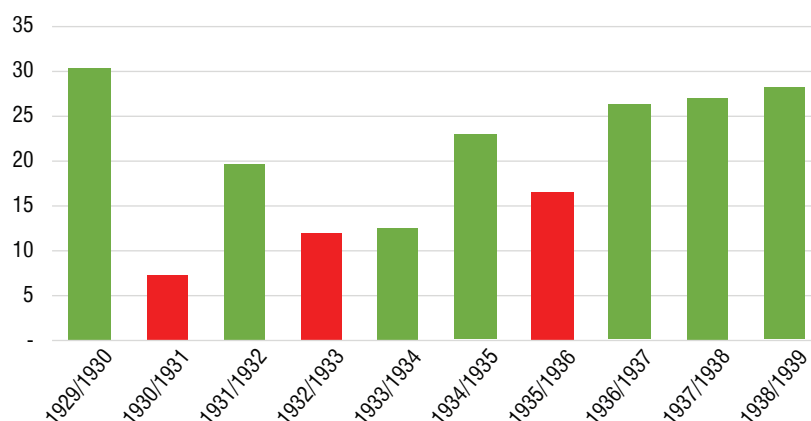

Źródło: Jak do rysunku 4, s. 54–55.

Głównym czynnikiem wydatkowym przedsiębiorstwa były płacowe i pozapłacowe wydatki osobowe. Stanowiły one ponad połowę wydatków w każdym roku budżetowym. Od 1932 r. zmniejszone zostały wydatki z tytułu przewozów pocztowych oraz kosztów utrzymania ruchu. Miało to związek z restrukturyzacją przedsiębiorstwa, jak również – chwilowo – ze zmniejszeniem ilości prowadzonych usług. W zamian za to coraz bardziej zauważalnym czynnikiem wzrostu wydatków przedsiębiorstwa stał się koszt spłaty zobowiązań zaciągniętych pożyczek. Stosunkowo dużą część wydatków poświęcano na budowę pomieszczeń. Wszystkie te grupy wydatków składały się na wysokość łącznych wydatków PPTiT.

W pierwszych dwóch latach działalności przedsiębiorstwa wydatki zwiększały się. Dopiero od 1931 r. uległy one zmniejszeniu i zostały na podobnym poziomie do wybuchu II wojny światowej. Warto zwrócić uwagę, że w całym omawianym okresie dochody przedsiębiorstwa przewyższały jego wydatki, przez co kształtował się jego zysk.

Rysunek 7. Zysk PPTiT latach 1929–1938 (w mln zł)

Źródło: Jak do rysunku 4, s. 52–55.

Największy zysk przedsiębiorstwa zanotowano w jego pierwszym pełnym roku budżetowym oraz w czasie trzech ostatnich lat omawianego okresu. Rysunek 7 przedstawia, że zysk nie był uzyskiwany z jednolitą tendencją. Co ważne, w niektórych latach znacznie zmniejszył się względem roku poprzedniego – był to budżet lat 1930/1931, 1932/1933 i 1935/1936. Dlatego właśnie w tych latach prowadzono prace nad usprawnieniami działania urzędów⁷².

⁷² Ibidem, s. 324–325.

Podobne tendencje przychodów i rozchodów budżetowych zanotowało Ministerstwo Poczty i Telegrafów. Przedsiębiorstwo PPTiT stanowiło więc najważniejszy czynnik dochodowo- i rozchodowotwórczy Ministerstwa⁷³.

W następstwie analiz dochodów i wydatków przedsiębiorstwa stawało się ono często przedmiotem zainteresowania władzy wykonawczej państwa. Momentem przełomowym dla przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon było rozporządzenie prezydenta z dnia 21 października 1932 r., dzięki któremu stało się instytucją prawa publicznego, jak również wpisano je do rejestru handlowego. Rozporządzenie to umożliwiło ministrowi Pocht i Telegrafów (za zgodą Prezesa Rady Ministrów) zarządzanie organami podmiotu. Uregulowano wtedy również majątek firmy⁷⁴.

Pierwotnie przedsiębiorstwo utworzono, nie przeprowadzając bilansu otwarcia majątku. Odpowiednie przygotowania do takich obliczeń poczyniono dopiero w 1932 r. PPTiT otrzymało na własność majątek państwowy wraz z gotówką i zapasem materiałów potrzebnych do prowadzenia interesu. Majątek nieruchomy natomiast przedsiębiorstwo otrzymało w zarząd powierniczy i użytkowanie. Wprowadziło to istotną zmianę w możliwościach działań podmiotu, ponieważ nieruchomości mogły stanowić zabezpieczenie pożyczek inwestycyjnych⁷⁵. We wrześniu 1936 r. wprowadzono w życie instrukcje o inwentaryzacji. Bilans został zatwierdzony 24 czerwca 1937 r.⁷⁶ Majątek według stanu na dzień 1 kwietnia 1937 r. ustalono na ponad 379 mln zł (nieruchomości – 27%, linie telekomunikacyjne i nieruchomości – 48%, środki płatnicze – 8%, akcje i udziały w innych przedsiębiorstwach – 6%, magazyny – niemal 4%, niespłacony dług – 8%). Reasumując, majątek stały stanowił 75%, a płynny 25%. Co ważne, przejęte państwowe zobowiązania w wysokości 59,5 mln zł stanowią 16% bilansu otwarcia, tak więc zobowiązania te pokrywane są w całości obrotowym majątkiem płynnym⁷⁷. Czyniono również różne prace nad sposobami egzekucji wierzytelności przedsiębiorstwa, co pomagało w uzyskiwaniu wpływów budżetowych⁷⁸.

W roku 1938 ruch pocztowy i telegraficzny został zwiększony dodatkowo przez ruch na relacji Polska–Litwa⁷⁹, jak również ruch obejmujący obszar przyłączony, tj. Zaolzia, Spiszu, Orawy, Ziemi Czadackiej oraz doliny Popradu.

⁷³ A. Bogdanowicz, *Finanse resortu*, „Przegląd Pocztowy” z. 11, 1938, s. 189–194.

⁷⁴ Art. 1 ust. 1–3, 13 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. w sprawie zmian rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzU 1932, nr 91, poz. 781.

⁷⁵ W. Breński, op.cit., s. 44.

⁷⁶ J. Giera, A.Cz. Żak, op.cit., s. 44–45.

⁷⁷ J. Głodkowski, op.cit., s. 87.

⁷⁸ K. Biskupski, *Egzekucja wierzytelności P.P.T.T.*, „Przegląd Pocztowy” z. 9, 1938, s. 133–136.

⁷⁹ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski Międzywojennej*, t. IV – *Lata interwencjonizmu...*, op.cit., s. 433.

Należy pamiętać, że PPTiT jest trzecim co do wielkości przedsiębiorstwem państwowym w II Rzeczypospolitej. Rozważając kwestię monopolizacji firmy, trzeba podkreślić, że wyłączność pocztowa od początku lat 30. polega tylko na przesyłaniu i doręczaniu listów, kartek pocztowych, czasopism i wydawnictw, które są nadawane przynajmniej 12 razy do roku. Pozostały zakres działalności stanowią usługi o charakterze jedynie handlowym. W ramach niemal wszystkich usług przedsiębiorstwo zmuszone było do walki o klienta. Choć zgłaszano zarzuty o monopolizowanie przedsiębiorstwa, to podkreślano, że np. wyłączność przewozu czasopism i wydawnictw była serwitutem, ponieważ działalność ta była deficytowa. Podobnie omawianym przykładem na podkreślenie konieczności ponoszenia obciążeń przez przedsiębiorstwo były różnego rodzaju bezpłatne usługi świadczone dla państwa. Wartość świadczeń bezpłatnych w latach 1932–1937 szacowana jest na 18–25 mln zł⁸⁰. Nie zważając na sposoby obliczania czy odległe granice szacowań, obowiązkowa działalność względem państwa znacznie pogarszała wyniki finansowe przedsiębiorstwa, przez co niewątpliwie wpłynęła ona na spowolnienie komercjalizacji.

Większy zakres wyłączności w dostarczaniu usług przedsiębiorstwo miało w zakresie telekomunikacji – nadzorowało ono wszystkie czynności telegrafu, telefonu, radiotelegrafu, radiotelefonu, radiofonii i telewizji. Monopol ten obejmował więc zakładanie, posiadanie, eksploatację i używanie urządzeń elektrycznych, służących do przesyłania lub odbioru za pomocą przewodów i bezprzewodowo wszystkich pism, obrazów, dźwięków i sygnałów. Prawa te zostały nadane przedsiębiorstwu, podkreślając ich charakter użyteczności publicznej⁸¹.

5. Przejawy komercjalizacji w polityce kadrowej przedsiębiorstwa pocztowego

W ramach rozwoju przedsiębiorstwa zwrócono również uwagę na odpowiednie przygotowanie pracowników do pracy. W 1925 r. wprowadzono egzaminy na stanowiska I, II i III kategorii. W 1927 r. ustalono egzaminy, które dawały możliwość zwiększenia wyposażenia. Wprowadzano także kursy i egzaminy dla kandydatów na wyższe stanowiska⁸² i zastosowywano różne systemy dokształcania.

⁸⁰ J. Głodkowski, op.cit., s. 82.

⁸¹ Ibidem.

⁸² *Kurs dla kandydatów...*, op.cit., s. 82–83.

W roku 1928 liczbę zatrudnionych szacowano na dużo większą niż przedstawiają to wskazania preliminarza budżetowego Sejmu⁸³. Uposażenie pracowników PPTiT stanowiło ponad połowę wszystkich środków rozchodów przedsiębiorstwa – było to ponad 81 mln zł ze 148,5 mln planowanych środków. Podobnie sytuacja wyglądała w Ministerstwie Poczty i Telegrafów, gdzie wydatki na uposażenie stanowiły prawie połowę środków ze wszystkich wydatków Ministerstwa (1,1 mln zł/2,4 mln zł)⁸⁴.

Wraz z przekierowaniem przedsiębiorstwa z działalności państwowej na handlową uregulowano stosunki służbowe. O ile mnogość przepisów regulowało stanowisko prawne pracowników pocztowo-telekomunikacyjnych, to regulacje stosunków służbowych opierały się na przepisach państw zaborczych (sprzed odzyskania niepodległości). Zmieniło się to dopiero 1 stycznia 1934 r., dzięki czemu nie było już podziału na kategorie pracowników, jak również zwiększono obowiązki personelu wobec klientów⁸⁵. Umożliwiło to prowadzenie komercyjnych metod pracy i jej warunków. Dużą próbą wprowadzenia zasad racjonalności i ekonomiczności do PTTiT było uregulowanie obowiązku celowej i wydajnej pracy zatrudnionych, m.in. przez wykonywanie obowiązków, które nie należą do standardowych zadań pracownika (a mieszczą się w jego kwalifikacjach). Wprowadzono także nowe zasady odpowiedzialności materialnej⁸⁶, a na skutek rozporządzenia Rady Ministrów z 2 lipca 1936 r. powołano do życia komisje dyscyplinarne⁸⁷.

Duże znaczenie dla rozwoju struktury przedsiębiorstwa miało rozporządzenie z 31 sierpnia 1935 r., które określało m.in. hierarchię stanowisk w jednostkach PPTiT, zakres odpowiedzialności pracowników oraz ich obowiązki i uprawnienia na stanowiskach kierowniczych. Dopiero od tej chwili wszystkie jednostki organizacyjne miały jednolitą strukturę kadrową. Od tego czasu służba przygotowawcza praktykantów kończyła się egzaminem. Wykształciła się Państwowa Szkoła Teletechniczna w Warszawie, dodatkowo funkcjonowały licea telekomunikacyjne w Warszawie i Krakowie, a gimnazja wprowadzały specjalizację teletechniki. W ramach przedsiębiorstwa

⁸³ T. Lulek, *Przedsiębiorstwa państwowe*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej...*, op.cit., s. 925–926.

⁸⁴ Ustawa skarbową z dnia 22 czerwca 1928 r. na okres od 1 kwietnia 1928 r. do 31 marca 1929 r., DzU 1928, nr 67, poz. 622.

⁸⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 stycznia 1934 r. o uposażeniu pracowników państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzU 1934, nr 4, poz. 26.

⁸⁶ Rozróżniono trzy rodzaje odpowiedzialności pracowników: majątkową, służbową i karną. Pierwsze dwa rodzaje zostały w pragmatyce opisane, a o odpowiedzialności karnej widnieje tylko wzmianka, że zawinienia nie wykluczają odpowiedzialności karnej. Naruszenie obowiązków służbowych natomiast podzielono na występki i wykroczenia służbowe. Występki zostały szczegółowo opisane, wykroczeniem służbowym nazwano wszystkie naruszenia obowiązków służbowych, które nie są występkami. J. Guzowski, *Odpowiedzialność pracowników P.P.T.T.*, „Przegląd Pocztowy” z. 5, 1936, s. 65–67; z. 6, s. 83–85. Szerzej o postępowaniu I i II instancji: M. Lipski, *Majątkowa odpowiedzialność pracowników*, „Przegląd Pocztowy” z. 10, 1938, s. 148–151; z. 2, 1939, s. 21–23.

⁸⁷ J. Guzowski, op.cit., s. 129–131.

utworzono również Pocztowy Ośrodek Szkolny. Rozpowszechnianiem nowych wiadomości, instrukcji czy ocen trudniły się specjalistyczne czasopisma, m.in. „Przegląd Pocztowy” oraz „Wiadomości Teletechniczne”⁸⁸.

Podsumowanie

Rozwój działalności poczty można podzielić na cztery okresy⁸⁹. Pierwszy obejmuje prace organizacyjne i unifikacyjne, trwa do czasu ustawy o poczcie, telegrafii i telefonii (czyli też do stabilizacji złotego w 1924 r.). Drugi okres to etap funkcjonowania w warunkach stabilizacji gospodarki i kończy się powstaniem przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon w 1928 r. Trzecim okresem są przygotowania przedsiębiorstwa do komercjalizacji. Czwarty – od 1933 r. – jest okresem faktycznej komercjalizacji przedsiębiorstwa PPTiT. Rozwój przedsiębiorstwa uzależniony był od ogólnego rozwoju państwa. W pierwszych latach postępował wraz z odbudową państwa polskiego. Co więcej, jego działalność znacznie wpływała na tę odbudowę, przez co była ważnym jej aspektem. Wraz z polepszeniem koniunktury gospodarczej przedsiębiorstwo przestawało potrzebować pomocy państwowej i zostało wyodrębnione z administracji państwa. Komercjalizacja wymusiła kolejną reorganizację PPTiT, dzięki czemu – jak się okazało – możliwy był rozwój przedsiębiorstwa.

Poczta Polska w czasie II RP nie tylko zaspokajała potrzeby gospodarcze, ale była także czynnikiem wpływającym na procesy ekonomiczne. Niekiedy PPTiT również wyprzedzało zapotrzebowanie gospodarcze, wyznaczając tym samym trendy rozwoju usług i handlu. Dzięki działalności pośrednictwa rozwinął się wśród społeczeństwa i przedsiębiorstw system komunikacji między sobą, jak również wymiany informacji z administracją państwową. Ważnym aspektem pośrednictwa była też działalność w obrocie pieniężnym. Dzięki dużemu przyrostowi liczby placówek poczty i działalności listonoszy wiejskich wiele przejawów życia społeczno-gospodarczego (które wcześniej były skierowane głównie do społeczeństw miejskich) było kierowanych do wszystkich mieszkańców państwa polskiego. Czynnikiem informacyjny przybrał również rolę wyznacznika cen, niejako ujednolicając ceny usług, jak również przekazując dane na temat cen podstawowych produktów. Działalność PPTiT kształtowała więc procesy gospodarcze do końca II Rzeczypospolitej.

⁸⁸ W. Połański, op.cit., s. 307–309.

⁸⁹ Za: A. Tubielewicz, *Z zagadnień eksploatacji poczty*, „Przegląd Pocztowy” z. 11, 1938, s. 185.

Literatura

Akty prawne (chronologicznie)

- Dekret o utworzeniu Pocztovej Kasy Oszczędnościowej, Dziennik Praw Państwa z 8 lutego 1919; DzUrz Ministerstwa Poczt i Telegrafów z 15 lutego 1919, nr 3, poz. 2.
- Dekret: Ustawa o wyłączności poczty, telegrafu i telefonów, Dziennik Praw Państwa z 8 lutego 1919.
- Ustawa z dnia 27 maja 1919 r. o państwowej wyłączności poczty, telegrafu i telefonu, DzU 1919, nr 44, poz. 310.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1924 r. o Pocztovej Kasie Oszczędności, DzU 1924, nr 55, poz. 545.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. w sprawie ustanowienia urzędu Ministra Poczt i Telegrafów, DzU 1927, nr 5, poz. 26.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstw państwowych, przemysłowych, handlowych i górniczych oraz o ich komercjalizacji, DzU 1927, nr 25, poz. 195.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 3 czerwca 1924 r. o poczcie, telegrafii i telefonii, DzU 1928, nr 38, poz. 7; DzUrz Ministerstwa Poczt i Telegrafów 1928, nr 24, poz. 110.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzU 1928, nr 38, poz. 379.
- Ustawa skarbowa z dnia 22 czerwca 1928 r. na okres od 1 kwietnia 1928 r. do 31 marca 1929 r., DzU 1928, nr 67, poz. 622.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. w sprawie zmian rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzU 1932, nr 91, poz. 781.
- Ustawa z dnia 24 marca 1933 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 3 czerwca 1924 r. o poczcie, telegrafii i telefonii, DzU 1933, nr 32, poz. 275.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 stycznia 1934 r. o uposażeniu pracowników państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzU 1934, nr 4, poz. 26.
- Rozporządzenie Ministra Poczt i Telegrafów z dnia 31 sierpnia 1935 r. o organizacji państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”, DzUrz Ministerstwa Poczt i Telegrafów 1935, nr 20.

Opracowania książkowe

- Breński W., *Państwowe Przedsiębiorstwo Poczta Polska, Telegraf i Telefon w systemie społeczno-gospodarczym państwa polskiego 1918–1991*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2008.
- 20-lecie komunikacji w Polsce odrodzonej*, red. S. Faecher, S. Peters, Kraków 1939.
- Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918–1928*, red. P. Lot, Kraków, Warszawa 1928.
- Giera J., Żak A. Cz., *Państwowe przedsiębiorstwo Polska poczta, telegraf i telefon. 1928–1991*, Państwowe Przedsiębiorstwo Użyteczności Publicznej „Poczta Polska”, Warszawa 1993.
- Jasiński A. H., *Ekonomiczne problemy rozwoju usług pocztowych*, WKiŁ, Warszawa 1981.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. III – *Wielki kryzys 1930–1935*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982.
- Landau Z., Tomaszewski J., *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. IV – *Lata interwencjonizmu państwowego 1936–1939*, Książka i Wiedza, Warszawa 1989.
- Pawlak J., *Działalność poczty w świetle liczb (1920–1930)*, Warszawa 1933.

Opracowania ciągłe

- Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939.
- „Przegląd Pocztowy” 1935, z. 1, 5; 1936, z. 3, 5, 6, 9; 1936, z. 11; 1937, z. 10; 1938, z. 6, 9, 10, 11; 1939, z. 2, 4.

State postal, telegraph and telephone company in the Second Polish Republic

The article presents an analysis of one of the main companies in pre-war Poland. The author describes how the activities of postal, telegraph and telephone services were organized and the importance of state telecommunications company for organizing social and economic life, particularly through monolithic approach to distribution of information in Poland. This is followed by description of commercialization of the company and its further development, particularly during the Great Depression.

Keywords: postal, telegraph, and telephone service (PTT), commercialization of enterprises, government agency, public monopoly, postal services.

Entreprise d'Etat de la poste, de la télégraphie et de la téléphonie sous la Deuxième République de Pologne

L'article analyse une des principales entreprises dans la Pologne d'avant-guerre. L'auteur décrit l'organisation des activités de services postaux, télégraphiques et téléphoniques. De même, cette entreprise contribuait à la vie sociale et économique. Dans la Pologne des années 1920, elle impliquait une approche monolithique de diffusion de l'information. L'auteur décrit les conditions dans lesquelles se déroula la commercialisation de cette entreprise. L'article contient des schémas de données provenant de la littérature spécialisée dédiée au développement de l'entreprise et les caractéristiques des étapes de ce développement. La nécessité de la commercialisation fut prouvée. L'auteur démontre que la société privatisée est en mesure de survivre à la plus grande et la plus longue crise économique.

Mots-clés: service postal, de télégraphe et de telephone (PTT), commercialisation des entreprises, agence gouvernementale, monopole public, services postaux.

Государственная почта, телеграф и телефон во время Второй Речи Посполитой

В статье анализу подвергается одно из основных предприятий довоенной Польши. Автор указывает, как были реализованы почтовые, телеграфные и телефонные услуги. Предприятие имело большое значение для организации социальной и экономической жизни. В Польше в 1920-х годах это отражало монолитный подход к распространению информации в стране. Автор представляет, как и в каких условиях происходила коммерциализация компании. Статья включает графики, использующие данные по развитию компании и характеристики отдельных этапов ее развития. Автор доказывает, что коммерциализации предприятия была необходимостью и что приватизированная компания способна пережить самый большой и самый длинный экономический кризис.

Ключевые слова: почта, телеграф и телефонная связь, коммерциализация предприятий, правительственное агентство, государственная монополия, почтовые услуги.